

Кравцов Сергій Олександрович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Кравцов Сергей Александрович

кандидат юридических наук,

доцент кафедры гражданского процесса

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Kravtsov Serhii

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor of Civil Procedure

Yaroslav Mudryi National Law University

Шевченко Анастасія Анатоліївна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Шевченко Анастасия Анатольевна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Shevchenko Anastasiia

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

Дьякова Ольга Олегівна

студентка

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Дьякова Ольга Олеговна

студентка

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Dyakova Olha

Student of the

Yaroslav Mudryi National Law University

DOI: 10.25313/2520-2308-2021-5-7273

ЕКСПЕРТ В ГАЛУЗІ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
ЭКСПЕРТ В СФЕРЕ ПРАВА В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ
LEGAL EXPERT IN CIVIL PROCEDURE

Анотація. Авторами розглянуто та проаналізовано положення чинного національного законодавства щодо врегулювання інституту експерта у галузі права в цивільному процесі. Було вивчено вимоги до особи, яку може бути залучено до судового провадження в якості експерта у галузі права в цивільному процесі. Так, зокрема, автори наголошують на недосконалості законодавчого визначення критеріїв, яким має відповідати особа, яку може бути залучено в якості експерта у галузі права. В статті також розглянуто особливості залучення експерта в галузі права до судового провадження, наголошено на вагомій ролі суду під час здійснення такої процесуальної дії, адже рішення про залучення такого учасника ухвалюється судом. Особливу увагу автори приділяють встановленню законодавчо регламентованих меж щодо можливого застосування висновку експерта у галузі права. Особливий наголос зроблено також на вимогах,

що ставляться до висновку експерта у галузі права, його прийнятності. Також звертається увага на значення висновку експерта у галузі права для вирішення справи судом. Автори зазначають, що застосування висновку експерта у галузі права не набуло значного поширення у судовій практиці, зокрема, судами відхиляється висновок експерта в галузі права як доказ з мотивів, що він не має обов'язкового характеру. Також в статті зазначається, що експерт в галузі права є особливим учасником цивільного провадження, а тому має права та обов'язки, відмінні від прав та обов'язків експертів в інших галузях знань. Дослідження ґрунтується на положеннях чинного національного законодавства, а також вивченні судової практики. Робота в цілому відповідає поставленій меті.

Ключові слова: експерт у галузі права, висновок експерта, цивільний процес, доказування, судова практика.

Аннотация. Авторами рассмотрены и проанализированы положения действующего национального законодательства по урегулированию института эксперта в сфере права в гражданском процессе. Было изучено требования к лицу, которое может быть привлечено к судебному производству в качестве эксперта в сфере права в гражданском процессе. Так, в частности, авторы отмечают несовершенство законодательного закрепления критериев, которым должно соответствовать лицо, которое может быть привлечено в качестве эксперта в сфере права. В статье также рассмотрены особенности привлечения эксперта в сфере права к судебному производству, отмечено весомую роль суда при осуществлении такого процессуального действия, ведь решение о привлечении такого участника принимается судом. Особое внимание авторы уделяют установлению законодательно регламентированных границ относительно возможного применения заключения эксперта в сфере права. Особый акцент сделан также на требованиях, предъявляемых к выводу эксперта в сфере права, его приемлемости. Также обращается внимание на значение заключения эксперта в сфере права для решения дела судом. Авторы отмечают, что применение заключения эксперта в сфере права не получило значительное распространение в судебной практике, в частности, судами отклоняется заключение эксперта в сфере права в качестве доказательства по мотивам, что оно не имеет обязательного характера. Также в статье отмечается, что эксперт в сфере права является особым участником гражданского производства, а потому имеет права и обязанности, отличные от прав и обязанностей экспертов в других сферах знаний. Исследование основывается на положениях действующего национального законодательства, а также изучении судебной практики. Работа в целом соответствует поставленной цели.

Ключевые слова: эксперт в сфере права, заключение эксперта, гражданский процесс, доказывание, судебная практика.

Summary. The authors have considered and analysed the provisions of the current national legislation regulating the institution of an expert in civil law. The requirements for a person who may be brought to court as an expert in civil law have been examined. In particular, the authors note the inadequacy of the legislative provisions establishing the criteria to be met by a person who may be called upon as an expert in the field of law. The article also discusses the special features of involving an expert in the field of law in judicial proceedings, noting the important role of the court in carrying out such procedural action, since the decision to involve such a party is taken by the court. The authors pay particular attention to the establishment of legally regulated boundaries on the possible application of an expert opinion in the field of law. Special emphasis is also placed on the requirements for the conclusion of an expert in the field of law and his or her admissibility. Attention is also drawn to the importance of the expert's legal opinion for the court's decision. The authors note that the application of the expert's opinion in the legal sphere is not very common in judicial practice, and in particular the courts reject the expert's opinion as evidence on the grounds that it is not binding. The article also notes that a legal expert is a special participant in civil proceedings and therefore has rights and duties distinct from those of experts in other fields of expertise. The study is based on existing national legislation as well as a study of jurisprudence. The work is broadly in line with the objective.

Key words: legal expert, expert opinion, civil procedure, evidence, jurisprudence.

Постановка проблеми. Експерт в галузі права є порівняно новим суб'єктом, що бере участь у цивільному провадженні. Однак регламентація цього інституту є недосконалою, внаслідок чого може відбуватися неоднозначне застосування такого правового інституту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внаслідок того, що означений правовий інститут є новелою цивільного законодавства, наразі відсутні монографічні дослідження з цього питання. Так,

окремі питання дослідження практичної реалізації положень щодо залучення експерта з питань права до цивільного провадження висвітлені в роботах таких авторів як Луспенік Д. [1], Зозуля Н. [2], Озерський І. В. [3], Щербаковський М. Г. [4], Кармаза О. О. [5], Бортман О. [6], Мельніков М. О. [7], Коротка Н. О. [8].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Варто розглянути комплексно сучасний стан правової регламентації інституту експерта у галузі

права. Метою статті є дослідження положень є визначення змісту та сутності інституту експерта в галузі права в цивільному процесі України крізь призму теорії та судової практики.

Виклад основного матеріалу. Залучення експерта з питань права визначається відповідно до положень ст. 73 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України). Так, як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права [9].

Таким чином законодавчо закріпленими виступають такі критерії особи, яку може бути залучено до судового провадження в якості експерта в галузі права:

- 1) наявність наукового ступеня. При цьому законодавством не визначено, який науковий ступінь необхідно мати особі, а тому варто зробити висновок, що такий критерій є наявним у випадку, коли особа здобула ступінь доктора філософії або доктора наук [10];
- 2) визнаний фахівець у галузі прав. При цьому в процесуальній доктрині акцентується увага на тому, що така категорія є дискусійною, оскільки має оціночний характер, а тому на практиці можуть виникнути проблеми із пошуком «визнаних фахівців» у галузі права. Окремими науковцями зазначається, що під час прийняття судом рішення про допуск експерта в галузі права до участі в справі та долучення його висновку до матеріалів справи варто брати до уваги такі критерії: досвід наукової роботи у галузі права; наявність наукових публікацій у фахових виданнях України та іноземних держав, включених до міжнародних наукометричних баз даних; наявність документа, що підтверджує присвоєння вченого звання; ступінь активності участі в конференціях, симпозиумах, круглих столах, яка підтверджується опублікуванням тез його виступів; стажування та навчання за кордоном, які підтверджуються відповідними документами та легалізовані в порядку, встановленому законодавством України тощо [5, с. 33].

Рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права та долучення його висновку до матеріалів справи ухвалюється судом [9]. Таким чином ЦПК України встановлює особливий порядок залучення експерта в галузі права: на відміну від експертів в інших галузях знань, виключається можливість самостійного залучення експерта в галузі права учасником справи та подання до суду експертного висновку як доказу.

Як учасник судового процесу, експерт у галузі права має низку процесуальних прав та обов'язків. Так, відповідно до положень ст. 73 ЦПК України,

до обов'язків експерта у галузі права відноситься: з'явитися до суду за його викликом, відповідати на поставлені судом питання, надавати роз'яснення [9].

Щодо процесуальних прав експерта у галузі права, то цивільним процесуальним законодавством до них віднесено: брати участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції (за відсутності заперечень учасників справи), знати мету свого виклику до суду, відмовитися від участі у судовому процесі, якщо він не володіє відповідними знаннями, а також право на оплату послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду [9].

Варто звернути увагу, що в положеннях ЦПК України експерта у галузі права відокремлено від експертів в інших галузях знань. Відповідно до такої законодавчої регламентації, варто зробити висновок, що права та обов'язки, що покладаються на експертів в інших галузях знань є відмінними та не розповсюджуються на процесуальний статус експерта у сфері права.

Також ЦПК України визначено коло питань, щодо яких експертом у галузі права може надаватися висновок щодо:

- 1) застосування аналогії закону чи аналогії права;
- 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі [9].

Відповідно до положень Цивільного кодексу України (далі — ЦК України), під аналогією закону розуміється врегулювання правовідносин правовими нормами ЦК України, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини, у випадках, якщо цивільні відносини не врегульовані ЦК України, іншими актами цивільного законодавства або договором [11].

У разі неможливості використання аналогії закону, застосовується аналогія права, під якою розуміється врегулювання правовідносин відповідно до загальних засад цивільного законодавства [11].

Варто також звернути увагу, що висновок експерта з питань права має стосуватися можливості застосування аналогії до конкретних суспільних правовідносин, що є предметом судового розгляду, тобто мати конкретний характер. При цьому судом може бути відмовлено у призначенні експертизи, якщо питання безпосередньо стосується сфери права і не належить до питань, із приводу яких сторона може подати до суду висновок експерта, передбачених ст. 114 ЦПК, поставлення такого на дослідження перед експертом є недопустимим [12].

Щодо встановлення змісту норм іноземного права, то таке положення варто розглядати в аспекті

ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до ч. 1 якої при застосуванні права іноземної держави суд чи інший орган встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі [13]. Тобто фактично законодавцем продубльовано означену норму ЗУ «Про міжнародне приватне право» та віднесено здійснення такого тлумачення, зокрема, до компетенції експерта в галузі права.

Також положеннями ЦПК України встановлено особливі вимоги до змісту висновку експерта у галузі права. Так, висновок експерта у галузі права не може містити оцінки доказів, вказівок про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу, про переваги одних доказів над іншими, про те, яке рішення має бути прийнято за результатами розгляду справи [9]. Таке положення зафіксовано з метою, щоб експерт в галузі права не міг підмінити своїм висновком судові рішення, а також виконувати процесуальні повноваження суду щодо оцінки доказів.

Висновок експерта у галузі права не є доказом, має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду. Суд може посилатися в рішенні на висновок експерта у галузі права як на джерело відомостей, які в ньому містяться, та має зробити самостійні висновки щодо відповідних питань [9]. Запровадження таких правил щодо здійснення оцінки висновку експерта у галузі права є доречним, адже доказами є будь-які дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин (фактів), що обґрунтовують вимоги і заперечення учасників справи, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи [9]. Тобто висновок експерта у галузі права не містить подібних відомостей, ним лише фіксується доктринальне тлумачення визначеного кола питань. Варто звернути увагу, що відповідно до тлумачення Конституційного Суду України, доктрина не охоплюється терміном «законодавство» [14]. Проте варто звернути увагу, що після внесення у 2016 р. змін до ст. 129 Конституції України, здійснюючи

правосуддя суддя керується верховенством права (в попередній редакції — «законом») [15], свідчить про поступове розширення джерел, якими можуть керуватися судові органи при здійсненні правосуддя.

Варто також звернути увагу, що часто судами відхиляється висновок експерта у галузі права з мотивів, що він не є доказом, а має допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду [16; 17; 18].

Також суд зазначає, що висновок експерта в галузі права не є належним та допустимим доказом з огляду на те, що наданий висновок є письмовою думкою певних фахівців у галузі права стосовно спірних правовідносин, висловленою за приватним замовленням відповідача [19].

Проте така позиція є необґрунтованою, адже судом відхиляється власне сутність висновку експерта у галузі права.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, виокремлення такого суб'єкта у цивільному процесі, як експерт у галузі права є новелою законодавства, що наразі досить неохоче сприймається судом. Варто звернути увагу, що законодавцем не вироблено чітких критеріїв, яким має відповідати особа експерта у галузі права, що дозволяє досить широко трактувати їх.

Компетенція експерта у галузі права є досить обмеженою. Також варто зазначити, що положення Цивільного процесуального кодексу України щодо правової регламентації компетенції означеного суб'єкта органічно поєднуються з чинними положеннями інших актів національного законодавства, зокрема, Цивільного кодексу України, Закону України «Про міжнародне приватне право» тощо.

Як перспективу подальшого дослідження варто виокремити вироблення чітких критеріїв, яким має відповідати особа, яку може бути залучено в якості експерта в галузі права. Запровадження таких чітких критеріїв має суттєво підвищити довіру суду до наданих висновків експерта в галузі права.

Література

1. Луспенник Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. Судебно-юридическая газета. 10.01.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsilvilnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuvannya-dokaziv> (дата звернення 12.05.2021)
2. Зозуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. Українське право. 14.12.2017. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protseualnogo-statusu/ (дата звернення 12.05.2021)

3. Озерський І. В. Експертиза в галузі права як нова форма застосування спеціальних знань юридичного психолога. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 5. С. 313–316. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/77.pdf (дата звернення 12.05.2021)

4. Щербаковський М. Г. Фахівець з питань права: експерт чи консультант? Актуальні проблеми криміналістики та судової експертизи. 2017. Вип. 62. С. 544–547. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9651/1/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%B4.%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82._p544-547.pdf (дата звернення 12.05.2021)

5. Кармаза О., Кущерець Д. Експерт з питань права в судовому процесі: новели законодавства України. Підприємство, господарство і право. 2017. № 10. С. 32–36.

6. Бортман О. Експерт у галузі права: суддя на фрілансі? Юрист і Закон. 2017 р. № 47, 14 грудня. URL: http://vkr.ua/ua/publications/articles/ekspert_u_galuzi_prava_suddya_na_frilansi/ (дата звернення 12.05.2021)

7. Мамчур Л. В., Мельніков М. О. Вимоги до особи експерта з питань права у цивільному процесуальному законодавстві України. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 4.

8. Коротка Н. О. Цивільно-правовий статус експерта з питань права та його висновок у галузі права як засіб доказування у цивільному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2018. Вип. 53. Том 1. С. 97–100. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/28059/1/%D0%A6%D0%98%D0%92%D0%86%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A1%20%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%90%20%D0%97%20%D0%9F%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%AC%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%90.pdf> (дата звернення 12.05.2021)

9. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс, Закон від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 12.05.2021)

10. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 12.05.2021)

11. Цивільний кодекс України: Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 12.05.2021)

12. Ухвала Галицького районного суду міста Львова від 18.06.2018 справа № 461/4182/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74761414> (дата звернення 12.05.2021)

13. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (дата звернення 12.05.2021)

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 року N 12-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text> (дата звернення 12.05.2021)

15. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.05.2021)

16. Рішення Северодонецького міського суду Луганської області від 05.04.2018 у справі № 428/11404/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73201231> (дата звернення 12.05.2021)

17. Рішення Северодонецького міського суду Луганської області від 10.04.2018 у справі № 428/9529/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73265162> (дата звернення 12.05.2021)

18. Рішення Северодонецького міського суду Луганської області від 26.04.2018 у справі № 428/3260/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73660080> (дата звернення 12.05.2021)

19. Рішення Северодонецького міського суду Луганської області від 18.05.2018 у справі № 428/13694/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75057891> (дата звернення 12.05.2021)

References

1. Luspenyk D. Dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi: shcho novoho u TsPK ta chomu sud nadileniy pravom vytrebuvannia dokaziv. Sudebno-yurydycheskaia hazeta. 10.01.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/132351-dokazuvannya-u-tsyvilnomu-protsesi-scho-novogo-u-tspk-ta-chomu-sud-nadileniy-pravom-vitrebuvannya-dokaziv>

2. Zozulia N. Ekspert z pytan prava: problema protsesualnogo statusu. *Ukrainske pravo*. 14.12.2017. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu/
3. Ozerskyi I. V. Ekspertyza v haluzi prava yak nova forma zastosuvannia spetsialnykh znan yurydychnoho psykholoha. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2019. № 5. S. 313–316. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2019/77.pdf
4. Shcherbakovskyi M. H. Fakhivets z pytan prava: ekspert chy konsultant? Aktualni problemy kryminalistyky ta sudovoi ekspertyzy. 2017. Vyp. 62. S. 544–547. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/9651/1/%D0%90%D0%BA%D1%82%D1%83%D0%B0%D0%BB.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB.%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD.%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%83%D0%B4.%20%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82._p544-547.pdf
5. Karmaza O., Kuserets D. Ekspert z pytan prava v sudovomu protsesi: novely zakonodavstva Ukrainy. *Pidpriemstvo, gospodarstvo i pravo*. 2017. № 10. S. 32–36.
6. Bortman O. Ekspert u haluzi prava: suddia na frilansi? *Yuryst i Zakon*. 2017 r. № 47, 14 hrudnia. URL: http://vkp.ua/ua/publications/articles/ekspert_u_galuzi_prava_suddya_na_frilansi/
7. Mamchur L. V., Melnikov M. O. Vymohy do osoby eksperta z pytan prava u tsyvilnomu protsesualnomu zakonodavstvi Ukrainy. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 2019. № 4.
8. Korotka N. O. Tsyvilno-pravovyistatusekspertazpytanpravatayohovysnovok u haluzi pravayakzasibdokazuvannia u tsyvilnomu protsesi. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskohonatsionalnoho universytetu*. 2018. Seriya Pravo. Vyp. 53. Tom 1. S. 97–100. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/28059/1/%D0%A6%D0%98%D0%92%D0%86%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E-%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%9E%D0%92%D0%98%D0%99%20%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A1%20%D0%95%D0%9A%D0%A1%D0%9F%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%90%20%D0%97%20%D0%9F%D0%98%D0%A2%D0%90%D0%9D%D0%AC%20%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%92%D0%90.pdf>
9. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Kodeks, Zakon vid 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
10. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
11. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon, Kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
12. Ukhvala Halytskoho raionnoho sudu mista Lvova vid 18.06.2018 sprava № 461/4182/16-ts. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74761414>
13. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23.06.2005 № 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym zvernenniam Kyivskoi miskoi rady profesiinykh spilok shchodo ofitsiinoho tlumachennia chastyny tretioi statti 21 Kodeksu zakoniv pro pratsiu Ukrainy (sprava pro tlumachennia terminu «zakonodavstvo») vid 9 lypnia 1998 roku N 12-rp/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>
15. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
16. Rishennia Sievierodonetskoho miskoho sudu Luhanskoi oblasti vid 05.04.2018 u spravi № 428/11404/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73201231>
17. Rishennia Sievierodonetskoho miskoho sudu Luhanskoi oblasti vid 10.04.2018 u spravi № 428/9529/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73265162>
18. Rishennia Sievierodonetskoho miskoho sudu Luhanskoi oblasti vid 26.04.2018 u spravi № 428/3260/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73660080>
19. Rishennia Sievierodonetskoho miskoho sudu Luhanskoi oblasti vid 18.05.2018 u spravi № 428/13694/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75057891>